

HET BELANG VAN FENOMENOLOGIE (2)

— Interview met Gerard Visser

Gustan Asselbergs

In 1987 promoveerde hij aan de UvA bij Otto Duintjer (destijds hoogleraar metafysica) cum laude op een studie naar Heidegger en Nietzsche. In de jaren '90 concentreerde zijn onderzoek zich op het *Erlebnis*-begrip in kunst en filosofie, hetgeen resulteerde in 'een boek van 400 pagina's over één woord.' Daarna volgden ondermeer *Gelatenheid* en een essay over de ziel, dat terecht kwam op de Shortlist Socrates Wisselbeker. In 2006 richtte hij samen met Chris Bremmers (Radboud Universiteit Nijmegen), Ruud Welten (Tilburg University) en Arthur Cools (Universiteit Antwerpen) het *Gezelschap voor Fenomenologische Wijsbegeerte* op. Gerard Visser is universitair hoofddocent aan de Universiteit Leiden. Het interview vindt plaats in zijn werkkamer.

Wat is voor u de reden geweest om het Gezelschap voor Fenomenologische Wijsbegeerte op te richten? Ik had de ervaring dat een fundamenteel wijsgerige bezinning aan het eroderen is aan de universiteit en dat alles steeds kortademiger wordt. Als je een fundamentele wijsgerige bezinning ergens mee moet verbinden, dan is dat voor mij de fenomenologie. Je mag het ruimer zetten: fenomenologie en hermeneutiek. Zelfs Derrida kun je er nog toe rekenen met zijn differentiefilosofie. Het gaat om een stroming die niet uit los van elkaar opererende denkers bestaat, maar waarbij elk van die grote namen telkens ook op het scherp van de snede met voorgangers, hoe illustreer ook, in discussie gaat. Heidegger kritiseert Husserl, Levinas op zijn beurt Heidegger, maar alle drie blijven ze fenomenoloog. Het is een traditie die eigenlijk alle oude vragen voortzet in vernieuwde vorm.

Het belangrijkste is dat fenomenologie vertegenwoordigd blijft in de opleidingen. Niet sec fenomenologie, want een fenomenoloog kan ook een logicus zijn op het raakvlak van wiskunde en logica. Husserl is zelf op dat gebied begonnen. Het gaat er niet om dat nu dé fenomenologie onderwezen moet worden, maar dat de fenomenologische benadering van wijsgerige problemen niet verdwijnt. Die kan in alles zitten: taal-filosofie, kentheorie. Zij is vooral van belang bij vakken als metafysica en wijsgerige antropologie. Dit zijn wellicht zelfs kernvakken op dat ge-

bied, waar je eerder fenomenologen zult aantreffen dan elders. De analytische filosofie waagt zich niet meer aan metafysische vraagstukken, waagt zich zelfs niet aan een fundamentele wijsgerige antropologie die het leven in al zijn uithoeken verkent.

De fenomenologie bracht een revolutie te weeg in de filosofie. Vandaag de dag moeten we constateren dat er een andere wind waait. Waar is dit aan te wijten volgens u? Als ik met één woord moet aanduiden wat fenomenologie behelst binnen de filosofie, dan is dat humus. Daar zie ik eigenlijk de eerste reden voor de erosie. Het probleem van ons Noorden, zoals Hölderlin al schreef in *Hyperion*, is dat we de zaken niet kunnen laten rijpen. Ook de jonge Nietzsche stelde dit vast. We willen te snel de cognitieve inzetten, te snel het verstand inzetten. Fenomenologie is voor mij de richting binnen de filosofie waar je eigenlijk het langst erover doet om werkelijk iets te kunnen binnen die filosofie. Want de fenomenologie behartigt per definitie ook heel de traditie. Ze is daar permanent mee in gesprek. Je kunt geen fenomenoloog zijn als je niet vrij goed thuis bent in Plato en Aristoteles, in Descartes, het Duits idealisme. Psychologisch en ook qua wat tijd vergt dat gewoon jaren. Het is langzame rijping. Je moet enorm veel opbouwen door de jaren heen. We leven in een tijd dat we denken onszelf dat niet meer te kunnen veroorzaken, want het kost geld.

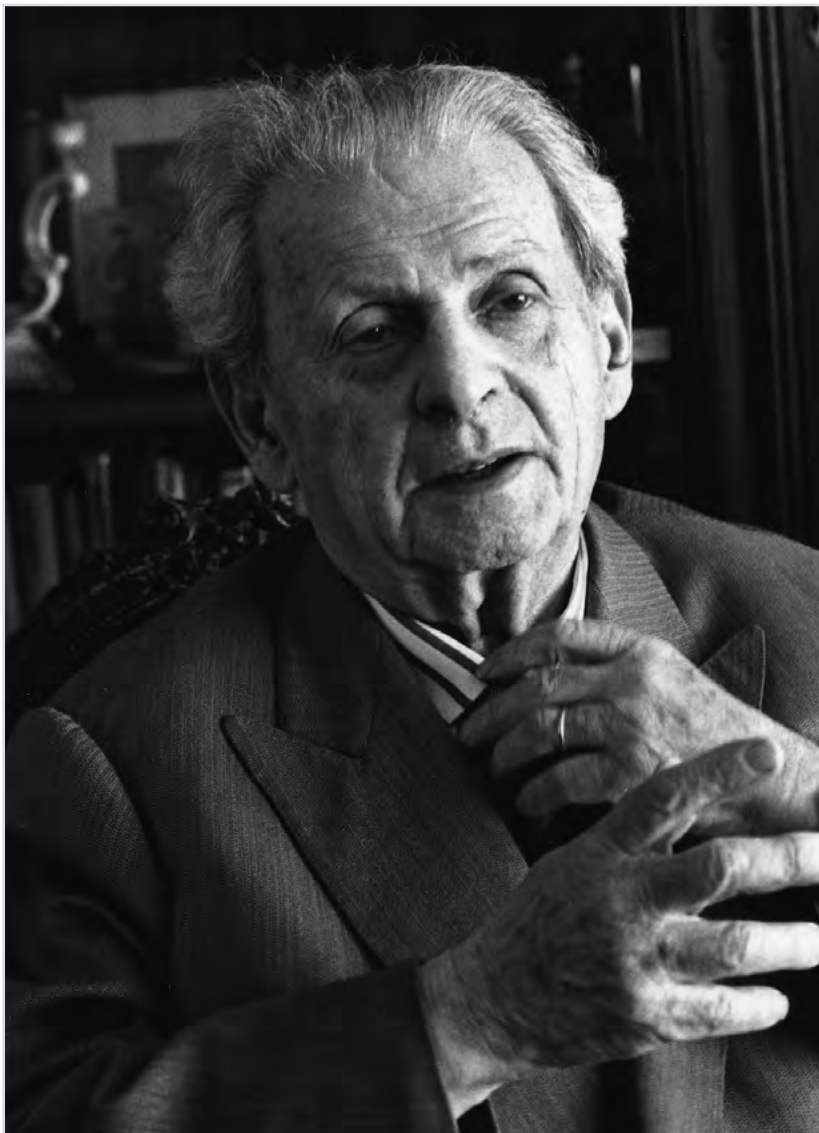
Een tweede punt is kortademigheid. Alles moet meteen maatschappelijk relevant zijn en in dat licht bediscussieerd kunnen worden. Dan haakt de fenomenologie af. Fenomenologie is in beginsel wars van actualiteit.

Een derde punt is de internationalisering, die op zich natuurlijk een goede zaak is, maar die gepaard ging met een proces van anglicatie. Dit is beslissend geweest voor de universitaire organisatie. De fenomenologische traditie bestaat bijna uitsluitend uit Franse en Duitse denkers. De talen waarin zij schreven, het Frans en het Duits, zakken weg en raken in de marge. Dit is in *no time* gegaan. Ik dacht zelf, zo'n twintig jaar geleden, dat de analytische filosofie aansluiting zou gaan vinden bij de continentale filosofie en dat het een zou worden. Ineens is dat opgehouden.

Een vierde punt betreft de productie-eisen. In de fenomenologische traditie werken mensen nog aan boeken, soms jaren lang. In de analytische filosofie—dat is een andere traditie—is het veel gebruikelijker om met kleine artikelen op elkaar te reageren in internationale tijdschriften. Je haalt een statement aan uit een eerder artikel en daar reageer je dan argumentatief op. Een fenomenoloog werkt volstrekt anders. Die kan zich op een fenomeen bezinnen alsof hij dat voor het eerst doet.

Hölderlins
Hyperion, eerste
Engelse editie
uit 1965.

Emmanuel Levinas (1906 – 1995) was een Frans-joodse filosoof van Litouwse afkomst die zich concentreerde op Joodse filosofie, existentialisme, ethiek, en ontologie.

U meent dat het proces van anglicatie er niet slechts uit bestaat dat Engels de voertaal is geworden op universiteiten, maar dat het ook, om zo te zeggen, een inhoudelijke verandering heeft te weeg gebracht in de filosofiebeoefening? Ja. Filosofie bevindt zich ergens tussen wetenschap en poëzie in. Als je arts bent is het heel begrijpelijk en pragmatisch dat dit allemaal in het Engels gebeurt op basis van afgesproken termen waar iedereen onmiddellijk weet wat hij eronder moet verstaan en binnen de research, zoals dat heet, met elkaar verder probeert te komen. Poëzie bevindt zich helemaal aan het andere eind. Martinus Nijhoff schreef en sprak vloeiend Frans en Engels, maar niemand zou het in zijn hart gehaald hebben om van Nijhoff te verlangen dat hij zijn gedichten in het Engels of Frans geschreven zou hebben. Dat is absoluut gebonden aan de moedertaal, aan datgene wat je idioom noemt. Idioom, weten we allemaal, is het subtielste veld van betekenis dat in woorden besloten ligt, waardoor dingen gearticuleerd kunnen worden die bij wijze van spreken in een vonkje zitten dat overspringt tussen een paar woorden, of in een ritme, waar we niet direct toegang toe hebben maar dat indirect kan worden overgedragen dankzij het idioom dat mag meespreken. Filosofie zit daar ergens tussenin. Filosofie is gelieerd aan de wetenschap in zoverre ze ook met kennis te maken heeft. Maar filosofie verzamelt geen kennis, is niet uit op informatie. De filosoof vraagt: wat is kennis? Wat is informatie? Als je fundamentele filosofische vragen stelt, kom je in een zone terecht waarin het uiteindelijk aankomt op de nuances van de woorden. Heidegger heeft dat wel grondwoorden genoemd. Dergelijke woorden blinken meestal uit door een surplus aan betekenis. In de statuten van het *Gezelschap voor Fenomenologische Wijsbegeerte* hebben we dan ook als beginsel opgenomen, dat het primaat voor ons als filosofen ligt bij de moedertaal en bij meertaligheid, ook al zal Engels in de praktijk de voertaal blijven op congressen.

Wat mij opvalt aan de Angelsaksische benadering van fenomenologie is dat er vaak over fenomenologie wordt geschreven. Hoe ziet u de verhouding tussen het bestuderen van teksten uit de fenomenologische traditie en het bedrijven van fenomenologie als zodanig? Bent u het eens met dit onderscheid? Ja, absoluut. Maar het is lastig, want het eerste moet dan niet worden gebagatelliseerd. Een klein voorbeeld dat me acuut te binnen schiet is Levinas. Levinas introduceerde Husserl en Heidegger in Frankrijk. In eerste instantie moest hij zo getrouw mogelijk zien over te brengen wat hij daar had geleerd en indrukwekkend vond, met vermoedelijk al onderhuids iets van zijn eigen latere zwaartepunt. Naderhand kon hij kritisch met hen in gesprek gaan. Kijk, je moet je wel eerst scholen. Mijn eigen promotie over Nietzsche en Heidegger is ook nog grotendeels weergave, maar op basis daarvan heb ik wel nadien kritische vragen kunnen ontwikkelen die intussen voor een deel een eigen weg vormen.

De kern, dat waar het uiteindelijk altijd om gaat, is dat je een elementair levensgegeven — dat bij jou heeft aangehaakt — tracht te expliciteren. Dat geldt ook voor het onderwijs. Ga maar na: wanneer is er sprake van sterk onderwijs? Als de docent, in zowel uitleg als gesprek, een vraagstuk zo helder weet aan te kaarten dat aan de randen duidelijk wordt hoe raadselachtig het in wezen is.

Dit is een delicate onderneming. Heidegger wijst er voortdurend op dat het een metafysische illusie is te menen dat we rechtstreeks toegang hebben tot de fenomenen, die liggen verdekt en verborgen. Ja en dat heeft te maken met de grondervaring, die je voor het eerst bij de grote levensfilosofen Dilthey, Nietzsche en Bergson aantreft, dat het overgeleverde denken het leven geen recht doet. Je ziet dan hoe enerzijds de noodzaak wordt ervaren levensfenomenen zo sec mogelijk onder ogen te komen, maar dat anderzijds ook het besef doordringt dat de taal dit in hoge mate belemmert, dat een metafysisch -en wetenschappelijk discours dat te kort schiet eerst met wortel en al dient te worden uitgegraven. Anders blijft het je parten spelen. Voor mij ontspringt de fenomenologie aan de levensfilosofie, aan deze revolutie.

Zowel bij Husserl of Merleau-Ponty, die constateren dat de wetenschap losgezongen is geraakt van de leefwereld, als bij Heidegger die stelt dat de grondvraag van de filosofie is vergeten, speelt eenzelfde soort intuïtie? Ja, die vind je bij al deze filosofen terug. Dilthey spreekt van *Verstümmelung* [verminking, red], dat is zijn vaste term voor wat het overgeleverde denken het historische leven aandoet. Husserl verzet zich tegen het naturalisme, wat vandaag de dag hoogst actueel is. De neiging bestaat alles wat wezenlijk is in het leven, vrijheid, waarheid, schoonheid, tot epifenomeen van neuro-biologische processen te verklaren. Het moet niet erger worden. Maar leg het maar eens uit! Dan zie je meteen wat een enorme trajecten er nodig zijn.

In de statuten van het *Gezelschap voor Fenomenologische Wijsbegeerte* wordt fenomenologie bepaald als een wijsgerige grondhouding. In uw eigen werk bezint uw zich op de grondhouding van gelatenheid. Zou u hier tot slot nog iets over kunnen zeggen? De wijsgerige beweging van de fenomenologie heeft in diepste zin betrekking op de behoefte aan een oorspronkelijker levenshouding. Een levenshouding die is afgestemd op wat Karl Jaspers de grenssituaties van het bestaan genoemd heeft: geboorte en dood, ziekte en strijd, toeval en schuld. Daar gaat het in alle culturen om: dat je vandaaruit je houding weet te bepalen, ten opzichte van wat zich aandient in het leven. In dit verband vind ik het intrigerend dat er in de fenomenologie een houding van *zijn laten* wordt bepleit die alles te maken heeft met wellicht het centrale thema van fenomenologische denkers. Namelijk dat ze zich bezinnen op iets

wat niet beschikbaar is, wat verborgen is: het *zijn* bij Heidegger, het *ge-laai* bij Levinas, de ongrijpbaarheid van het *lichaam* dat zo complex is dat we er vermoedelijk nooit een vinger achter krijgen. De fenomenologische instelling, waar Husserl van sprak, heeft te maken met een houding die we ons zelf zullen moeten verwerven met betrekking tot allerlei dimensies in het bestaan die niet beschikbaar zijn. Dat hebben we te leren. Dan dient zich zo'n woord aan — Heidegger ontleent het aan Meister Eckhart — als *Gelassenheit*.

Het *Gezelschap voor Fenomenologische Wijsbegeerte* organiseert jaarlijks een conferentie en verscheidene studiebijeenkomsten in Nederland en België. Eenieder die geïnteresseerd is, is van harte uitgenodigd hieraan deel te nemen, aldus de website. Momenteel wordt er gewerkt aan een bundel *De Fenomenologische Instelling*, die binnenkort zal verschijnen. 'Het zou mooi zijn,' besluit Visser ons interview, 'als het *Gezelschap* een kritische massa zou kunnen vormen.' ■

Voor meer informatie: <http://gezfenw.blogspot.nl>, <http://www.gtmvisser.nl>